

Osmanlı’da Taltif Edilen Memleket Tabipleri (1867-1894)*

Hometown Physicians Honored in the Ottoman Empire (1867-1894)

Ahmet Nizamogluⁱ, Arif Hüdai Kökenⁱⁱ, Aysel Çakanⁱⁱⁱ

ⁱDr., Bağımsız Araştırmacı, Tarihçi. <https://orcid.org/0000-0002-2792-3230>

ⁱⁱDr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD. <https://orcid.org/0000-0003-2188-4741>

ⁱⁱⁱDoktora Öğr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://orcid.org/0000-0001-6678-4707>

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada XIX. yüzyıl Osmanlı döneminde taltif edilerek nişan verilen memleket tabiplerinin isimlerini, aldıkları ödülleri, ödüle layık görülmelerini sağlayan çalışmalarını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

Yöntem: Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile doküman analizi kullanılmıştır. Veri elde etmek için T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) veri tabanından yararlanılmıştır. Araştırma konusuna ve amacına uygun olarak “memleket tabibi, tabib nişan, tabib taltif” anahtar kelimeleri kullanılarak aramalar yapılmıştır. Bu çalışma Temmuz-Ağustos 2024 tarihlerinde hazırlanmıştır.

Bulgular: Nişan ve rütbe alan 23 memleket tabibine ulaşılmıştır. Bu tabiplerin 19 farklı idari birimde çalıştıkları görülmüştür. Genellikle iyi ve başarılı hizmetleri başta olmak üzere farklı nedenlerle tabiplerin taltif edildikleri anlaşılmıştır. Elde edilen veriler tablo haline getirilmiştir.

Sonuç: Araştırma sonuçları XIX. yüzyıl Osmanlı dönemi özelinde idarenin başarılı tabiplere bakışını ortaya çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında araştırma sonuçları günümüz tabiplerince yeni bir motivasyon ve kendilerini değerli hissetme aracı olarak görülebilir. Ayrıca bu sonuçlar tarihten günümüze tabiplerin toplum sağlığı için üstlendikleri görevleri ve yaptıkları fedakarlıkları tarihsel bir perspektiften toplumun anlamasına aracılık edebilir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı tıbbı, Memleket tabibi, Nişan, Taltif

ABSTRACT

Aim: This study aims to identify the names of local physicians who were honored and awarded medals during the 19th-century Ottoman period, as well as to reveal the awards they received and the works that merited such recognition.

Methods: In the study, the survey model, one of the qualitative research methods, and document analysis were employed. Data were obtained by utilizing the Ottoman Archive (BOA) database of the Republic of Turkey Presidential State Archives. Searches were conducted using the keywords 'hometown physician, physician medal, physician honor' in line with the research topic and objectives.

Results: 23 hometown physicians who received medals and ranks were identified. It was observed that these physicians worked in 19 different administrative units. It was found that the physicians were honored for various reasons, primarily for their good and successful services. The data obtained are tabulated. This study was prepared in July-August 2024.

Conclusion: The research findings are significant in revealing the administration's perspective on successful physicians during the 19th-century Ottoman period. Additionally, these findings may be seen by contemporary physicians as a new source of motivation and a means to feel valued. Furthermore, these results can help society understand, from a historical perspective, the roles physicians have undertaken and the sacrifices they have made for public health throughout history.

Keywords: Ottoman medicine, Hometown physician, Medal, Honor

* Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2025;15(1):140-149

DOI: 10.31020/mutfd.1545581

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 08 Eylül 2024; Kabul Tarihi- Accepted: 07 Kasım 2024

İletişim- Correspondence Author: Ahmet Nizamoglu <ahmet.nizamoglu@outlook.com>

Giriş

XIX. yüzyıl Osmanlı'da sağlık alanında yenileşme ve hızlı bir dönüşümün yaşandığı dönemdir. II. Mahmud Dönemi'nde açılan Tıbhane-i Âmire (1827) ile öncelikle modern anlamda askeri tıp eğitimi başlamıştır. Tanzimat'ın ilanının ardından her alanda yapılan reform hareketleri sağlık alanında da etkisini göstermiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne, Osmanlı'daki modernleşmeyi yansıtan en önemli kurumlardan birisi haline gelmiştir. Ancak Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında orduda yabancı tabip çalıştırılması hekim sayısının yetersizliğinin bir göstergesi olmuştur. Ayrıca Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin askerî tabip yetiştirmesi sebebiyle sivil halkın sağlık ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına zorunlu olarak ecnebi tabiplerden yararlanılmıştır.¹ Bu dönemde memleket genelinde sahte ve diplomasız tabiplerin oldukça fazla olması da halk sağlığını ciddi derecede etkileyen bir durum olmuştur.² Böylelikle ihtiyacın hasıl olması nedeniyle 1867'de Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne adıyla sivil tıp mektebi eğitimi başlamıştır.¹

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'nin açılmasının ardından tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerinin taşraya yayılması amaçlanmıştır.³ Bu doğrultuda mektep daha ilk mezunlarını vermeden 1871'de İdâre-i Umûmiye-i Tıbbiye Nizâmname'si yürürlüğe girmiştir. Nizamnameye göre İstanbul'da belediye, vilayetlerde valiler Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezâreti ile görüşerek sınırları belirlenen her bir mahalde bir memleket tabibi bulunmasını ve memleket tabiplerinin refakatine gerektiği takdirde birer tabip muavininin tayin olması sağlanacaktı. Memleket tabiplerinin ve muavinlerinin maaşlarının memuriyetlerinin bulunduğu bölgedeki belediyeler tarafından ödeneceği belirtilmiştir. Memleket tabipleri belediye tarafından belirlenen yerlerde haftada iki defa ücretsiz olarak hastaları muayene edeceklerdi. Belirlenen yere ulaşamayacak kadar hasta olanların evlerine tabibin gitmesi uygun görülmüş böylece gezici sağlık hizmeti uygulaması da yapılmaya başlanmıştır. Memleket tabipleri görev yaptığı bölgede her türlü salgın hastalıklarla ilgili konuda hükümeti bilgilendirmek, gerekli önlemleri almak ve rapor hazırlamak konusunda da sorumlu tutulmuştur.⁴ Memleket tabipliğine yönelik hazırlanan bu ilk düzenleme Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne mezun vermeden önce hazırlanması ve daha kapsamlı bir düzenlemeye olan ihtiyacın kendisini hissettirmesi sebebiyle yeni bir nizamnamenin yürürlüğe girmesi zorunlu olmuştur. Bu doğrultuda 1888'de Memleket Etibbası ve Eczacıları Hakkında Nizamname bir öncekinden daha kapsamlı bir şekilde hazırlanmıştır. Memleket tabipliğinde atamaların Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'den mezun ve Osmanlı tebaası öğrencilerinden yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca Osmanlı tebaasından olup da yabancı ülkelerde tahsilini tamamlamış olanların Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de "ıbrazi liyakat ve icazetname" aldıktan sonra memleket tabibi olabilecekleri belirtilmiştir. Nizamnameye göre memleket tabipleri kaza, liva, vilayet ve müfettiş sınıfı olarak 4'e ayrılmış olup maaşları da bu doğrultuda belirlenmiştir. Nizamname ile memleket tabiplerinin belirlenmesi sınıf, maaş, harcırah, terfi, zorunlu hizmet ve emeklilik haklarına detaylı bir şekilde yer verilmiştir.⁵ 1888 yılında itibaren ise memleket tabiplerinin maaşlarını devlet vermeye başlamış ve memuriyet sicilleri tutulmuştur. Sağlık teşkilatlanmasında devletin rolünün yüzyılın sonlarından itibaren kayda değer bir şekilde artmaya başladığı da görülmektedir.⁶

Osmanlı döneminde tabiplerin eğitimine özel önem verilmiş, bu eğitim sürecinde tabiplik pratiğine ilişkin temel ahlaki değerler öğretilmiştir. Tabiplerin aldığı bu eğitimle birlikte meslek hayatına başlaması sağlanmış ve mesleğin icrasında tabiplerden bu ahlaki değerlere bağlı kalması beklenmiştir. Öyle ki tabibin mesleki anlamda sahip olduğu güncel teknik bilgilerin yanında erdemli tutum ve davranış kurallarına bağlılığı ile mesleğini icra etmesi de çok önemli bir değerlendirme aracı olarak kullanılmıştır. XIX. yüzyıla geldiğinde modern tıp eğitimiyle mezun olan tabipler tıp ahlaki kurallarına uymaya, mesleki icrada erdemli davranmaya mezuniyetlerinde ettikleri yeminle söz vermektedirler.⁷ Buradan da Osmanlı tabiplerinin mesleklerini özverili yapma konusunda motive edici bir eğitim aldıkları anlaşılmaktadır.

Tanzimat ile başlayan reform hareketleri çerçevesinde bu noktada beklentileri karşılayan ve üstün hizmetleri görülen birçok mülkî görevliler gibi tabipler de taltif edilmeye başlamıştır. Memleket tabipleri Mecidî ve Osmanî nişanlarıyla taltif edildikleri gibi rütbe de almışlardır. Bu dönemde Osmanlı'da nişanlar artık belirli nizamnameler çerçevesinde beratlarla verilmeye başlamıştır. Sultan Abdülmecid'in adını alan ve 1852'de yürürlüğe giren Mecidî Nişanı ile daha önceki dönemlerde verilen nişanlar lağvedilerek Avrupaî tarzda bir taltif sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Devlete hizmette yararları ve başarıları görülenlere verilecek olan ve 5 Rütbesi bulunan Mecidî Nişanı, kaydı hayat suretiyle verilmiştir. Her rütbesi için sınırlı bir sayı belirlenirken yabancılara verilecek rütbeler bu sayının haricinde tutulmuştur. Mecidî Nişanı'nın 1. Rütbesi 50, 2. Rütbesi 150, 3. Rütbesi 800, 4. Rütbesi 3.000 ve 5. Rütbesi 6.000 adet olarak çıkarılması kararlaştırılmıştır. En düşük nişan 5. Rütbe olup ilk olarak verilmeye buradan başlanmaktadır. Rütbe yükseltileceği zaman kişiden var olan rütbesini teslim etmesi istenmektedir. Böylece verilen rütbeyi belirlenen sayılar doğrultusunda sadece hak edenin takması sağlanmıştır. Nişanın üzerinde "gayret, hamiyet, sadakat" kelimeleri ve tarih yer almaktadır. Mecidî Nişanı'nın yanı sıra Sultan Abdülaziz Dönemi'nde 1861'de her türlü devlet hizmetlerinde iyi iş görmüş ve üstün başarı göstermiş olanlara verilmek üzere Osmanî Nişanı çıkarılmıştır. 4 Rütbeden oluşan Osmanî Nişanı'nın 1.Rütbesi 50, 2. Rütbesi 200, 3. Rütbesi 1.000 ve 4 Rütbesi'nden ise 2.000 adet olması kararlaştırılmıştır. Yine Mecidî Nişanı'nda olduğu gibi bunda da yabancılara verilecekler bu sayının haricinde tutulmuştur. Bu nişanların yanı sıra her alanda üstün başarı göstermiş olan ilmî, mülkî, askerî memurlar ve yabancılara yönelik olarak birçok nişan ve madalya da taltif aracı olarak kullanılmıştır.⁸⁻¹² Nişanların yanı sıra devlet memurlarına verilen bazı rütbeler de bulunmaktaydı. Memleket tabipleri ile ilgili yapılan düzenlemelerde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'den mezun tabiplere göreve başlamalarıyla mülkiye rütbelerinden olan Rütbe-i Sâlise ünvanı verilmekteydi. Sâniye'den küçük Rabiâ'dan büyük olan bu rütbe askerî rütbelerden binbaşına muadil sayılmıştır. Memleket tabiplerinden üstün hizmet gösterenlerin rütbesi ise Sâlise'den Sâniye'ye* yükseltilmiştir. Bu rütbe ise askerî rütbelerden Miralay'ın dengidir.¹³

Bu çalışmada XIX. yüzyıl Osmanlı döneminde idarenin tabipliğe bakışını, taltif edilerek nişan verilen memleket tabiplerinin isimleri, aldıkları nişanları, nişana layık görülmelerini sağlayan çalışmalarını ortaya çıkarmak temel amaçtır. Bu sayede günümüz devlet ve sağlık idarecilerine yönetsel anlamda bir bakış açısı kazandırmak, günümüz tabiplerine bir motivasyon sağlamak, topluma hekime verilen değeri anlatmak adına tarihsel bir perspektif sunmak da hedeflenmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile doküman analizi kullanılmıştır. Analiz yapılması planlanan belgelere ulaşmak için T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) veri tabanından yararlanılmıştır. Araştırma konusuna ve amacına uygun olarak "memleket tabibi, tabib nişan, tabib taltif" anahtar kelimeleri kullanılarak aramalar yapılmıştır. Bu aramalar neticesinde "memleket tabibi" anahtar kelimesiyle 634 adet, "tabib nişan" anahtar kelimesiyle 1565 adet, "tabib taltif" anahtar kelimesiyle 939 adet belge başlığına ulaşılmıştır. Bu belgeler sistematik olarak incelenmiş olup, nişan alan memleket tabipleri tespit edilmiştir. Memleket tabipleriyle ilgili olan bu belgeler Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine transkribe edilmiştir. Daha sonrasında tespit edilen belgeler içerisinde memleket tabiplerinin nişan aldıkları yıl, tabibin ismi, görev yeri, taltif sebebi ve rütbe tevcihi kaydedilerek tablo haline dönüştürülmüştür. Şunu da belirtmekte fayda var ki memleket tabipliği ile belediye tabipliğinin görev ve sorumlulukları benzerdir. Hatta bazı yerlerde belediye tabibi, memleket tabibi olarak adlandırılmış veya tam tersi olmuştur. Bu çalışmada belgelerde doğrudan memleket tabibi olarak adı geçen tabiplere yer

* Sâniye rütbesinin haricinde mülkî rütbelerden olan Sâniye Sınıf-ı Mütamayizi ve Sâniye Sınıf-ı Sâniisi bulunmaktadır.

verilmiştir. Memleket tabibi eğer aynı zamanda belediye tabibi olarak da addedilmişse bu durum belirtilmiştir. Bu çalışma Temmuz-Ağustos 2024 tarihlerinde hazırlanmıştır.

Bulgular

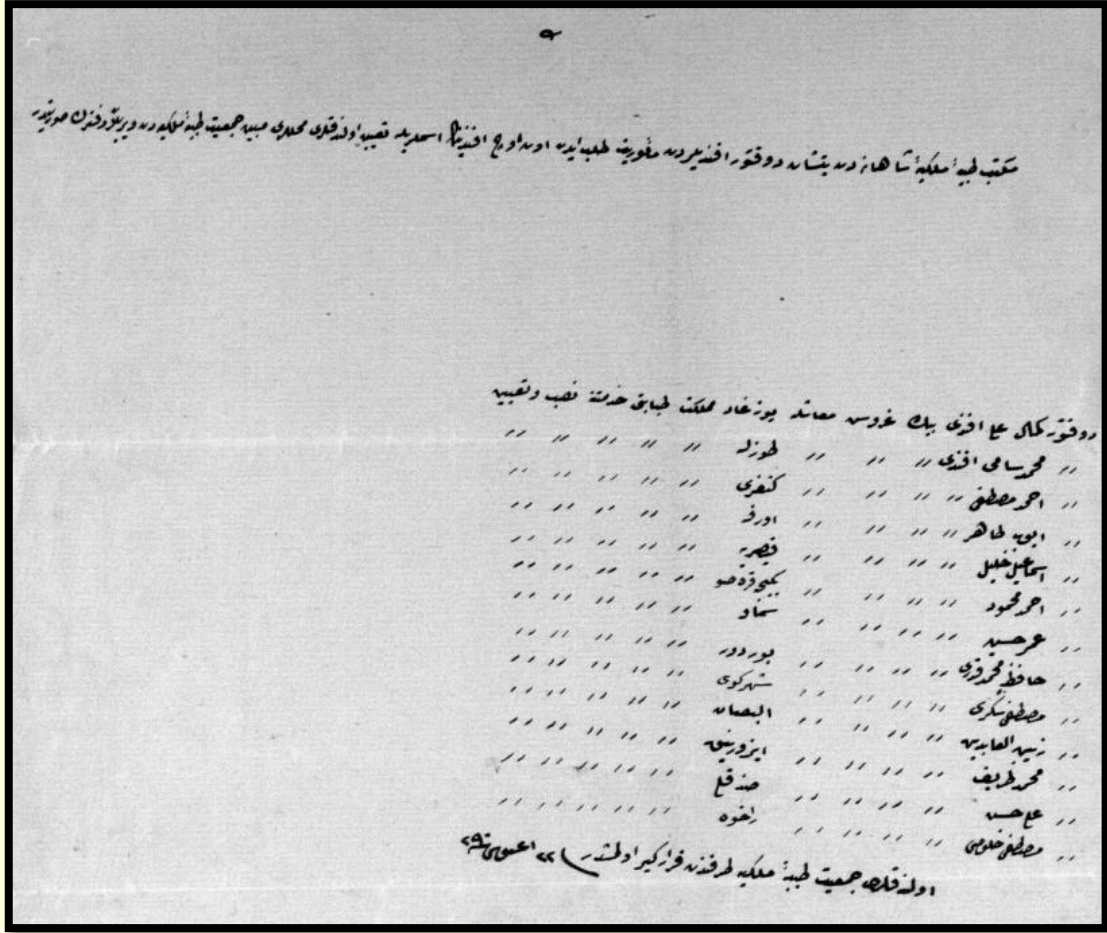
Araştırma kapsamında ulaşılan tüm belgeler incelendiğinde 1867 yılı ile 1894 yılları arasında toplam 23 adet nişan ve rütbe alan memleket tabibine ulaşılmıştır. Bu tabiplerin 19 farklı idari birimde çalıştıkları görölmüştür. Genellikle iyi ve başarılı hizmetleri başta olmak üzere farklı nedenlerle tabiplerin taltif edildikleri anlaşılmıştır. Memleket tabiplerinin 11 tanesi 5. Rütbe Mecidî Nişanı (bunlardan 2 tanesi aynı zamanda Rütbe-i Sâniye), 3 tanesi 4. Rütbe Mecidî Nişanı (bunlardan 1 tanesi aynı zamanda Rütbe-i Sâniye), 1 tanesi 4. Rütbe Osmanî Nişanı, 8 tanesi Rütbe-i Sâniye ile taltif edilmiştir. Elde edilen bulgular kronolojik olarak tablolaştırılmıştır (**Tablo 1**).

Tablo 1. Taltif Edilen Memleket Tabipleri (1867-1894)

Tarih	İsim	Görev Yeri	Taltif Sebebi	Rütbe Tevcihi
1867	Şemsi Bey (Binbaşı)	Edirne	Aldığı önlemler ile hastalıkların önlenmesinde başarı göstermesi, iyi hizmetlerinin bulunması, halkın memnuniyetini kazanması. Ayrıca <i>“kendisi hadd-i zatında kemalat-ı insaniye ile muttasıf edib ve dirayetkar ve atıfet-i seniyeyle layık ve sezavar zabitanıdır”</i> dır. ¹⁴	5. Rütbe Mecidî Nişanı
1873	Laudaki Efendi	Bursa	Bursa Mekteb-i İdadi-i Şahane öğrencilerinden hasta olanları tedavi etmiştir. Bu görevi esnasında hiçbir ücret talep etmemiştir. Ayrıca Bursa’da toplanan redif askerleri ile belde ahalisini de muayene ve tedavide yoğun çaba göstermiştir. 2 sene boyunca süren bu çabaları nedeniyle herkesin rıza ve memnuniyetini kazanmıştır. ¹⁵	5. Rütbe Mecidî Nişanı
1876	Eyüb Tahir Efendi	Urfa	Kolera salgını sırasında hastaların tedavileri konusunda gayret ve fedakârlık göstermiştir. ¹⁶	5. Rütbe Mecidî Nişanı
1876	Mehmed Efendi	Eskişehir	Çeşitli hastalıklar ve özellikle de yatağa bağlı hastaların tedavisinde yoğun çaba göstermiştir. Bölge halkından Mustafa Ağa’nın bir yaşındaki çocuğunun karnını diğer bir çocuğun bıçakla yaralaması sonucunda <i>“bağırsak ve iç yağları dışarı çıkıp hayatından ümitleri kalmadığı”</i> düşünülürken ameliyat ve tedavi ederek sağlığına kavuşturmuştur. Yine Lületaş Madeni çalışanlarından birinin karnı ağır surette yaralandığında tedavisini gerçekleştirmiştir. Bu sebeplerle çalışmaları ve gayreti takdire şayan bulunmuştur. ¹⁷	5. Rütbe Mecidî Nişanı
1877	Anastas Efendi	Ruşuk	1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken hastalıklarla mücadelede yoğun çaba göstermiştir. ¹⁸	4. Rütbe Mecidî Nişanı / Rütbe-i Sâniye
1877	Yorgi Garibari Efendi	Gümölcine	Zabitan, askeri neferler ve kimsesizleri ücretsiz olarak tedavi etmiştir. Ayrıca Gümölcine Taburu Dairesi’ndeki hastaların 2 ay boyunca tedavilerinde fevkalade gayret göstermiştir. Bütün bunların yanı sıra <i>“meydanda olan hüsn-i sadakati şayan-bahş bulunup ve bununla beraber cümlenin hoşnudiyetini kazanmış bendegandan olub kendisinin dahi tabibhanede bulunduğu tedavi eylediği hastaganın müddet-i kalile zarfında kesb-i himmet eylesinden istidlal edilmiş”</i> tir. ¹⁹	5. Rütbe Mecidî Nişanı

1883	Savayadis Efendi	Hüdavendigâr (Bursa)	Silah altına alınan mukaddem redif ve tâli taburları hastalarının Bursa Gurebahanesinde tedavisinde iyi hizmet ve gayret göstermiştir. ²⁰	5. Rütbe Mecidî Nişanı
1884	Ahmed Fuad Efendi	Halep	Mesleğini çok iyi şekilde icra etmiştir. ²¹	Rütbe-i Sâniye
1886	Abdullah Halid Efendi	Edirne	8 sene boyunca “ <i>Asakir-i Şahane</i> ” taburlarında hizmet ettikten sonra memleket tabibliği görevini de layığıyla yerine getirmiştir. ²²	Rütbe-i Sâniye
1886	Ahmed Receb Efendi	Amasya	İyi hizmetleri ve çalışkanlığının yanı sıra “ <i>erbab-ı dirayet ve ehliyetten</i> ” olduğu ifade edilmiştir. ²³	Rütbe-i Sâniye
1887	Abdür-rauf Efendi	Adapazarı	Mesleğini çok iyi şekilde icra etmiştir. ²⁴	5. Rütbe Mecidî Nişanı
1887	Zeynelabidin Efendi	Görice	Mesleğini çok iyi şekilde icra etmiştir. ²⁵	Rütbe-i Sâniye
1887	Mehmed Efendi	Alaşehir	Mesleğini çok iyi şekilde icra etmiştir. ²⁶	Rütbe-i Sâniye
1887	Bunkoski Bey*	Ankara	Redif askerlerinden hastalanıp yollarda kalanların tedavisini “ <i>kemal-i gayret ve sadakatle</i> ” gerçekleştirmiştir. ²⁷	4. Rütbe Osmanî Nişanı
1888	Tahir Ali Efendi	İşkodra	“ <i>Ehliyetinden bahisle</i> ” taltif edilmiştir. ²⁸	Rütbe-i Sâniye
1888	Bedros Efendi	Bursa	Bursa Mekteb-i İdadi öğrencilerinden hasta olanların tedavilerinde “ <i>hüsn-i hidmet</i> ” göstermiştir. ²⁹	5. Rütbe Mecidî Nişanı
1890	Mehmed Yahya	Çorum	Askerler ve Çerkes muhacirlerden hasta olanların tedavisinde “ <i>hüsn-i hidmet</i> ” göstermiştir. Ayrıca “ <i>ahlak-ı hasene</i> ”den addedilmiştir. ³⁰	5. Rütbe Mecidî Nişanı
1891/1892	Rıfat Hüsnü*	Beyrut	“ <i>Erbab-ı hazâkat ve dirayetten</i> ” olarak geceli gündüzlü görevini dikkatle ve itinayla yürütmüştür. Ayrıca herkesin memnuniyetini ve takdirini kazanmıştır. ^{31,32}	5. Rütbe Mecidî Nişanı / Rütbe-i Sâniye
1892	Alaaddin Efendi	Ankara	Hastaların tedavisinde yoğun bir şekilde gayret göstermiştir. ³³	Rütbe-i Sâniye
1892	Salih Efendi	Kütahya	Görevini iyi bir şekilde yürüterek mesaisinde çalışkanlık göstermiştir. ³⁴	5. Rütbe Mecidî Nişanı
1892	Ali Murtaza*	Ma'mûretü'l-Azîz	9 yıl boyunca görevini layığıyla yaparak herkesin memnuniyetini kazanmıştır. Kolerayla mücadelede önemli hizmetleri görülmüştür. Ayrıca nezle-i müstevliye (gribal enfeksiyon) olanların tedavisinde de gayretleri görülmüştür. ³⁵	4. Rütbe Mecidî Nişanı
1894	Bedros Efendi	Diyarbakır	“ <i>Hüsn-i hidmet ve sadakati müşahid</i> ” olmuştur. ³⁶	Rütbe-i Sâniye
1894	Abdullah Şakir*	Kırşehir	9 sene boyunca “ <i>hüsn-i hidmet ve mesaisi</i> ” görünmüştür. ³⁷	Rütbe-i Sâniye

* Aynı zamanda Belediye Tabibi'dir.

Şekil 1. 3 Eylül 1874'te Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'nin İlk Mezunlarından Memleket Tabibi Olarak Atananlar (BOA, i.MMS. 50/2156).

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'den mezun tabiplere göreve başlamalarıyla mülkiye rütbelerinden olan Rütbe-i Sâlise unvanı verilmekteydi. Bu durum "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Nizamnamesiyle Zeyli" adlı düzenlemede şu şekilde ifade edilmiştir: "Etıbba-i mülkiye liva ve vilayet ve teftiş sınıfı unvanlarıyla üç sınıf itibar olunub liva tabipleri 1.000 guruş maaş ile Rütbe-i Sâlise'ye ve vilayet etıbbası 1.500 guruş maaş ile Sınıf-ı Sânisine ve müfettişleri 2.000 guruş maaş ile Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Evvel Mütemayizine müstahak olurlar."³⁸ Ayrıca tayin usulünde şu esaslar belirtilmiştir: "Tıbbiye-i Mülkiye'de ikmal-i tahsil ile icazetname ahzedenler ibtida liva etıbbası sınıfına mahsus olan mükafata nail olacak ve bunların terfi-i sınıfı liva tababeti sınıfında üç sene hizmete ve ondan sonra vilayet etıbbası sınıfına hal vukuuyla beraber beyne'l-ikran kesb-i kıdem ve isbat rüçhan eylemeye mütevakkıf bulunacaktır. Vilayet etıbbasının teftiş sınıfına intikali dahi kezalik üç sene müddet-i hizmete ve ondan sonra beyne'l-ikran kesb-i kıdem ve isbat rüçhan eylemeye menûttur ve havalı-i Hicaziye vesair mahal baideye gönderilecek etıbbanın sınıflarına mahsus maaşlarına beşer yüz guruş zam olunacaktır."³⁸

Bu doğrultuda Sâlise rütbesine sahip olan memleket tabiplerinden şu isimler tespit edilmiştir: "Filibe Memleket Tabibi Vlado Efendi (1877), Harput Memleket Tabibi Ahmed Receb Efendi (1880), Van Vilayeti Memleket Tabibi Hasan Abdulgaffar Efendi (1881), Niğde Memleket Tabibi Alaaddin Abdülhalim (1883), Bilecek Memleket Tabibi Haşim Efendi (1884), Karahisar-ı Sahib Memleket Tabibi Mehmed Mustafa Faik Efendi (1884), Eskişehir Kazası Memleket Tabibi İbrahim Edhem Efendi (1884), Kalkandelen Kazası Memleket Tabibi Mehmed Arif Efendi (1884), Debre Memleket Tabibi Abdülbaki (1885), Siroz Memleket Tabibi Serkiz Misak (1885), Demirci Memleket Tabibi Mehmed Hüsnü (1885), Bandırma Memleket Tabibi Tahir Efendi (1885), Gerede Memleket Tabibi Mihran Haçador (1886), İskilib Memleket Tabibi Mehmed Kamil Efendi

(1886), Isparta Memleket Tabibi Estani Efendi (1886), Berat Memleket Tabibi Mustafa Ahmed Efendi (1887), Söğüd Memleket Tabibi Marko Kemal Efendi (1887), Sofulu Memleket Tabibi İbrahim Efendi (1888), Koçana Memleket Tabibi Tefvik Timur Efendi, (1888), Petre Memleket Tabibi Mehmed Celaleddin Efendi (1889), Çal Memleket Tabibi Arif Said Efendi (1889), Ertuğrul Memleket Tabibi İhsan Selim Efendi (1889), Gümüşhane Memleket Tabibi Mustafa Arif Efendi (1889), Taiz Memleket Tabibi Mustafa Ahmed Efendi (1889), Biga Memleket Tabibi Asım (1890), Isparta Memleket Tabibi İstavri Efendi (1890), Sinop Memleket Tabibi Hristo Efendi (1890), Kirmasti Memleket Tabibi Zahari Hüzmüz Efendi (1890), Adana Memleket Tabibi Derviş Efendi (1891), Premedi Memleket Tabibi Abdullah Haydar Efendi (1892)".*

Osmanlı döneminde taltif için verilen nişanlar özel bir tasarıma sahip olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Araştırma kapsamında memleket tabiplerine verilen nişanların görsellerine de yer verilmiştir ⁸ (Şekil 2).

5. Rütbe Mecidi Nişanı

4. Rütbe Mecidi Nişanı

4. Rütbe Osmanî Nişanı

Şekil 2. Taltif edilen memleket tabiplerine verilen nişanlar

Tartışma

Tanzimat'ın ardından taşraya her ne kadar memleket tabibi unvanı ile tabipler görevlendirilmişse de 1871 yılında İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi ile memleket tabipliği kurumsallaşmıştır.³ Bu düzenlemeye göre memleket tabiplerinden tedavi edici hekimlik anlayışından daha çok halk sağlığını koruma ve geliştirme görevine ağırlık vermeleri beklenmiş ve bu amaçla görevlendirmeler yapılmıştır. Hatta koruyucu sağlık hizmeti devletin ilk ve öncelikle ele alması gereken konu olduğu, tedavi edici sağlık hizmetlerinin ikinci plana atıldığı görülmektedir.³⁹ Memleket tabipliği uygulamasının başka bir sonucu, devlet tarafından öncelikli olarak halk sağlığını koruma görevi verilen tabiplerin artık bir devlet memuru statüsünde kabul ediliyor olmasıdır. İdari anlamda memleket tabipliği uygulamasıyla ortaya çıkan başka bir durum da, tabiplerin emri mülkü amirden almayıp merkezden alması ve mülki amirin bir danışmanı olarak görevini icra etmesidir.⁴⁰ Artık merkezi kurumsal bir yapıya dönüşen sağlık hizmetleri için atanan tabipler, kendilerine verilen

* BOA, İ.DH. 741/60594; BOA, İ.DH. 816/65886; BOA, İ.DH. 825/66455; BOA, İ.DH. 877/70003; BOA, İ.DH. 909/72249; BOA, İ.DH. 915/72654; BOA, İ.DH. 1089/85406; BOA, İ.DH. 925/73312; BOA, İ.DH. 971/76700; BOA, İ.DH. 961/76013; BOA, İ.DH. 974/76950; BOA, İ.DH. 983/77593; BOA, İ.DH. 1008/79656; BOA, İ.DH. 1050/82484; BOA, İ.DH. 1057/82976; BOA, İ.DH. 1104/86479; BOA, İ.DH. 1126/87982; BOA, İ.DH. 1126/87982; BOA, İ.DH. 1186/92778; BOA, İ.DH. 1173/91734; BOA, İ.DH. 1211/94815; BOA, İ.TAL. 9/70.

yetkilerle halk sağlığını koruma ve geliştirmenin yanında idari sũreçlerde de etkinliklerinin arttığı gũrũlmektedir.

Osmanlı Devleti, XIX. yũzyılda içerisinde bulunduğu ulusal ve uluslararası şartlar neticesinde finansal sorunlar yaşamıştır. Bu nedenle memleket tabiplerinin maaş Ȗdemeleri ve sunulan sağlık hizmetlerinin maliyetlerini karşılamak Ȗzere belediyeler yũkũmlũ tutulmuştur. Bunun yanında bȖlgeye atanan memleket tabiplerinin hizmet sunacakları mekanların temini ve tesisi de belediyelere verilmiştir. Devlet sağlık hizmetlerinin sunumunu belediyelerle organize etmiş, finansal desteği ise belediyelerden almıştır. 1888 yılında itibaren ise memleket tabiplerinin maaşlarını devlet vermeye başlamış ve memuriyet sicilleri tutulmuştur. Sağlık teşkilatlanmasında devletin rolũnũn yũzyılın sonlarından itibaren artmaya başladığını da sȖylemek yerinde olacaktır.⁶ BȖylece merkezi yȖnetimin sağlık alanında yaptığı dũzenlemelerle taşradaki etkinliğini ve otoritesini arttırmaya çalıştığı sȖylenebilir.

Osmanlı Devleti, sağlık alanında kurumsallaşmayı sağlarken gȖrev yapan tabiplerin “şevk ve gayreti”ni arttırmak amacıyla taltif usulũnũ kullanmıştır. Memleket tabipliği kurumsallaşmadan Ȗnce sadece bir tabip nişan almıştır. 1871’den itibaren memleket tabipliğinin kurumsallaşması doğrultusunda Ȗstũn hizmet gȖsteren tabipler çalışmalarına gȖre taltif edilmiştir. Tabipler genellikle buldukları bȖlgedeki bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mũcadeleleri nedeniyle nişan almışlardır. Memleket tabiplerine nişan ve rũtbe verilirken belgelere yansayan en Ȗnemli kelime “hũsn-i hidmet ve sadakati” olmuştur. Ȗstũn hizmetleri gȖrũlenlere verilen Mecidĩ Nişanı’nın Ȗzerindeki “gayret, hamiyet, sadakat” kelimeleri yer alması tabiplerin iyi çalışmalarının adeta bir tezahũrũdũr. Diğer bir nişan olan Osmanĩ Nişanı oldukça saygın bir nişan olmasına rağmen sadece tek bir memleket tabibi bu nişanla taltif edilmiştir. SȖniye rũtbesi ise iyi hizmetin yanı sıra belirli bir sũre gȖrevde kalan memleket tabiplerine verilmiştir (**Tablo 1**). Bunun yanında mesleğinin icrasıyla ilişkili olarak kusurlu bulunan ya da cezai yaptırıma maruz kalan tabiplere verilen nişanların ve madalyaların geri alındığı da gȖrũlmüřtũr.²

Nişan ve rũtbe alan 23 memleket tabibinden 19 tanesi II. Abdũlhamid DȖnemi’nde (1876-1909) taltif edilmiştir. Verilen nişanların neredeyse tamamının bu dȖneme denk gelmesi Mekteb-i Tıbbiye-i Mũlkiye-i řȖhȖne’nin ilk mezunlarını 1874’te vermiş olmasından kaynaklanmaktadır (**şekil 1**). Bu anlamda kurumsal manada ilk memleket tabipleri bu tarihte atanmıştır. Ayrıca II. Abdũlhamid DȖnemi’nde “hũkũmdarlık ihsanının kişisel tezahũrleri”nden olan nişan ve taltif usulũnũn “iktidarın sembollerinden” birisi haline gelmesidir. Abdũlhamid, verdiği nişanı aynı zamanda taşranın merkezi idareye karşı yaratacağı bir iyi niyet yatırımı olarak gȖrdũđunden memleket tabilerini de bu yolla taltif etmiştir.^{41,42} Bu durumda ortaya çıkan sadakat eşittir nişan anlayışı tek başına bir anlam ifade etmeyip belgelere yansayan bir diğer Ȗnemli husus ise gȖrev yapan tabibin “şevk ve gayretini” arttırmak olmuştur. Bu nedenle memleket tabipleri taltif edilirken tabibin “sadakat”i madalyonun bir yũzũ olurken diğer yũzũnũn de “hũsn-i hidmet” olması Ȗnemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde, her alanda olduğu gibi XIX. yũzyılda sağlık alanındaki yenilikler ve gelişmeler toplumsal ihtiyaç temelinde Ȗncelikle tıp eğitimine yapılan reformlar ile gȖrũlmeye başlanmıştır. Modern tıp eğitimi ile gũncel teknik bilgilerle mesleklerini icra etmelerinin yanında, yenilikleri de takip edecek nitelikte yetişen tabipler kendilerini yenileyerek meslekte çağcıl uygulamaları yapmaya uyum sağlamıştır. Bu sayede toplum sağlığını gũvence altına almak için titiz bir şekilde çalışmaya gayret etmişlerdir. Tabiplerin mesleki icrasında gũncel teknik bilgileri uygulamaları elbette dikkat çeken tek bir husus olarak kabul edilmemiştir. Memleket tabipleri Ȗzelinde tanık olunan, mũřahede edilen, farklı şekillerde geri bildirimler sayesinde Ȗđrenilen meslek aşkı, ahlaki değerlere bağlılık, insan ve vatan sevgisi temelinde yapılan iyi hizmetler elbette idarenin, beraberinde padişahın dikkatinden kaçmamıştır. Bu vesile ile memleket tabipleri taltif edilmiş, hakları belki

çalışma şartları ve koşulları özelinde ödenemese de kendilerine verilen değer gösterilmeye çalışılmış, motivasyonları ve hizmet etme arzuları canlı tutulmaya gayret edilmiştir. Bu nedenle çağdaş devlet anlayışında üstün gayret ve hizmetlerinden dolayı benimsenen ödüllendirme şeklinin XIX. yüzyılda Osmanlı'da memleket tabiplerine nişan verilerek gerçekteşiği görölmektedir. Savaşların yoğun yaşandığı, ekonomik sıkıntılarının ve yoklukların göröldüğu dönemde mesleki etik değerleri temel alarak insan merkezli sağlık hizmeti sunma konusunda günümüz hekimlerine de örneğ olarak gösterilebilecek bu tabipler ve aldıkları taltifler/nişanların bu araştırmayla tıp tarihinin önemli bir dönemi olan XIX. yüzyıl Osmanlı dönemi özelinde idarenin tabipliğe ve başarılı tabiplere bakışını ortaya çıkarması açasından önem arz etmektedir. Bunun yanında araştırma sonuçları günümüz tabiplerince yeni bir motivasyon ve kendilerini değerli hissetme aracı olarak görölebilir. Ayrıca bu sonuçlar tarihten günümüze tabiplerin toplum sağlığı için üstlendikleri görevleri ve yaptıkları fedakarlıkları tarihsel bir perspektiften toplumun anlamasına aracılık edebilir.

Bilgi

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Ahmet Nizamoğlu: Fikir, tasarım, denetleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Arif Hüdai Köken: Fikir, tasarım, denetleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Aysel Çakan: Fikir, tasarım, denetleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Kaynaklar

1. Sarı N. İstanbul'da Tıp Eğitimi ve İlgili Kuruluşlar. In: Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, C. 9. İBB Kültür A.ř. / İSAM; 2015:118-139.
2. Gökteş H. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hekim Hasta İlişkileri ve Diplomasız Hekimler. Journal of History Studies 2014;6(6):99-115.
3. Gülser C, Rasimođlu İ. Taşrayı İyileştirmek: 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Memleket Hekimleri. Mersin Üniversitesi Tıp Fakóltesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2012;3(1):1-6.
4. İdâre-i Umûmiye-i Tıbbiye Nizâm-nâmesi. Düstûr. 1289;2.
5. Memleket Etibbası ve Eczacıları Hakkında Nizamname. Düstûr. 1939;6.
6. Aydın E. Dünya ve Türk Tıp Tarihi. Güneş Kitabevi; 2006.
7. Sarı N. Osmanlılarda Tıp Ahlakı. TC. Sağlık Bakanlığı; 2015.
8. Erüreten M. Osmanlı Madalyaları ve Nişanları: Belgelerle Tarihi. Destination Management Company; 2021.
9. Eralp TN. Osmanlılarda Nişan ve Madalya. In: Türkler. Yeni Türkiye Yayınları; 2002:683-686.
10. Nadir Osmanlı Sikke, Nişan ve Madalyaları. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğu; 1999.
11. Artuk İ, Artuk C. Osmanlı Nişanları. İstanbul Matbaası; 1967.
12. Tekin KH. Osmanlı Devletinde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamalı Bir Sembölü: Mecidi Nişanları. The Journal of Academic Social Science Studies 2014;(28):393-411.
13. Pakalın MZ. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğu III. MEB Yayınları; 1993.
14. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.DH. 567/39475.
15. BOA, İ.DH. 662/46071.
16. BOA, İ.DH. 716/50054.
17. BOA, İ.DH. 722/50377.
18. BOA, İ.DH. 751/61364.
19. BOA, İ.DH. 755/61635.
20. BOA, İ.DH. 881/70300.
21. BOA, İ.DH. 934/74008.
22. BOA, İ.DH. 974/76950.
23. BOA, İ.DH. 990/78158.

24. BOA, İ.DH. 1033/81377.
25. BOA, İ.DH. 1037/81552.
26. BOA, İ.DH. 1045/82140.
27. BOA, İ.DH. 1051/82544.
28. BOA, İ.DH. 1112/86995.
29. BOA, İ.DH. 1114/87174.
30. BOA, İ.DH. 1184/92689.
31. BOA, İ.DH. 1253/98365.
32. BOA, İ.DH. 1276/100407.
33. BOA, İ.DH. 1257/98748.
34. BOA, İ.DH. 1277/100496.
35. BOA, İ.DH. 1277/100491.
36. BOA, İ.TAL. 67/83.
37. BOA, İ.TAL. 42/66.
38. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Nizamnamesiyle Zeyli. Düstûr. 1289;2.
39. İrgil C, Tor Ç, Dalkılıç D, Başaran C. Bursa Sağlık Tarihi (Cilt 1). Hermes Matbaacılık; 2017.
40. Aydın E. Türkiye’de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi. Naturel Yayın; 2002.
41. Deringil S. İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdulhamit Dönemi (1876-1909). Doğan Kitap; 2002.
42. Deringil S. Simgeden Millete: II. Abdülhamid’den Mustafa Kemal’e Devlet ve Millet. İletişim Yayınları; 2007.